

Przeszłość i Pamięć

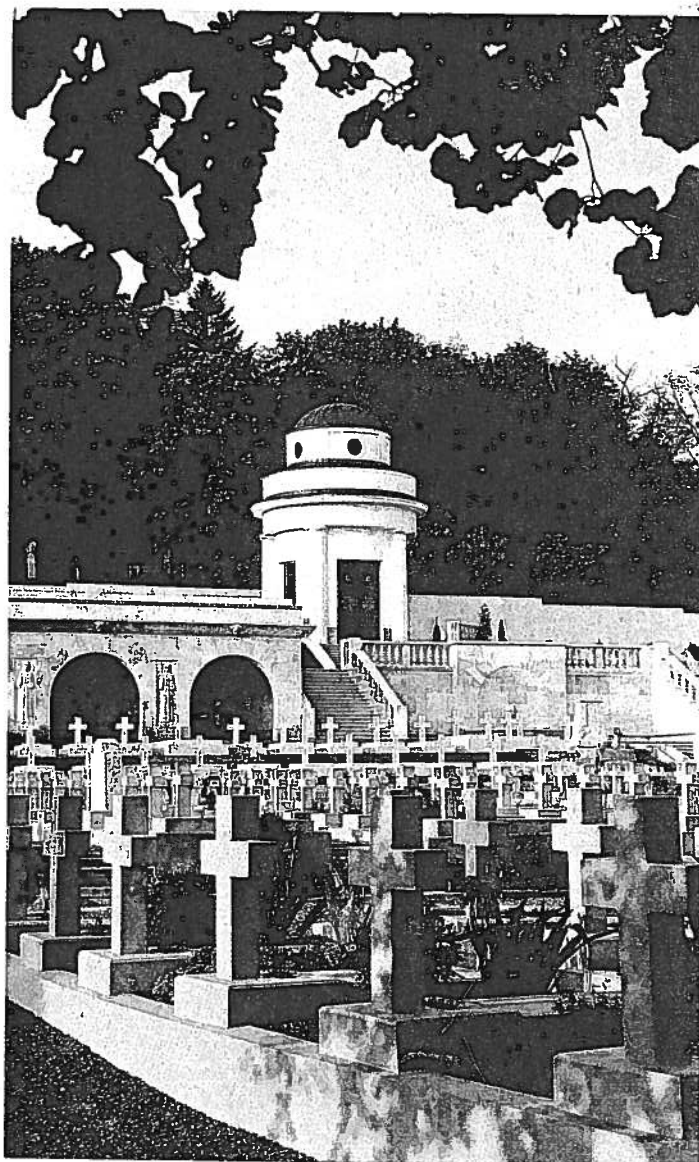
Biuletyn Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa

Numer 1/2 (18/19) 2001

Styczeń – Czerwiec

W NUMERZE:

- RADA OCHRONY
PAMIĘCI WALK
I MĘCZEŃSTWA
W NOWYM SKŁADZIE
- O CHRZEŚCIJAŃSKICH
ASPEKTACH CZCI
SZCZĄTKÓW
NASZYCH ZMARŁYCH
- BUDOWA
CMENTARZY
ŻOŁNIERZY
ARMII POLSKIEJ
NA WSCHODZIE
GEN. W. ANDERSA
- ARSENAŁ
WARSZAWSKI
- GÓRA BEKIESZOWA
W WILNIE

Cmentarz Orłowski Lwowski, maj 2001 r.

POLSKIE GROBY W LUND I NA GOTLANDII

W ostatnich miesiącach II wojny światowej doszło do poufnych kontaktów przedstawicieli najwyższych władz Rzeszy Niemieckiej i zachodnich aliantów. W kontaktach tych brał udział hrabia Folke Bernadotte (bratanek króla Szwecji Gustawa V), pełniący funkcję wicepre-

mö, skąd skierowano ją do Lund. Następne transporty Polek przybywały pociągami lub statkami.

11 maja 1945 r. do portu w Malmö wpłynął statek „Homberg” obsługiwany przez niemiecką załogę, ale już pod szwedzką banderą. Znajdowało się na nim 1370

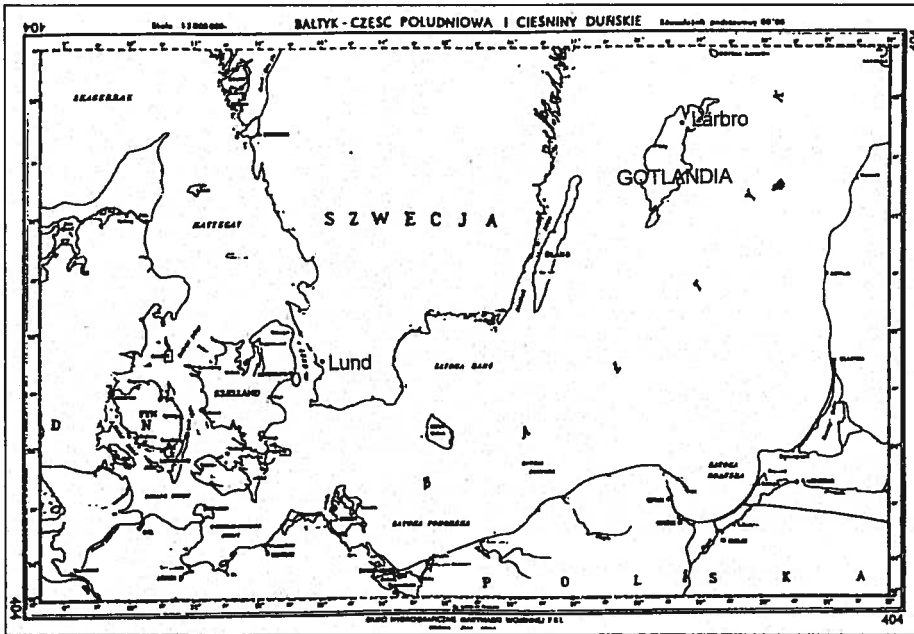
więźniów obozów koncentracyjnych Stutthof i Neuengamme, przywiezionych z Flensburga. W grupie tej było: 590 Polaków, 426 Rosjan, 160 Francuzów, 39 Czechów, 34 Łotyszy, 28 Holendrów, 23 Jugosłowian, 13 Estończyków, 10 Litwinów, 9 Belgów, 9 Norwegów, 9 Włochów, 7 Niemców, 6 Finów, 3 Hiszpanów, 2 Greków, 1 Węgier i 1 Amerykanin oraz 125 kobiet, w tym: 93 Polki, 10 Estonek, 10 Łotyszek, 7 Rosjanek, 2 Czeszki narodowości żydowskiej, 1 Finka, 1 Holenderka i 1 Litwinka.

Do 11 maja 1945 r. Szwedzki Czerwony Krzyż przyjął ponad 20 000 więźniów obozów koncentracyjnych. Większość z nich pochodziła z krajów skandynawskich, głównie Danii i Norwegii. Wśród nich było ok. 7 300 obywateli polskich; w większości kobiet, ponadto

760 mężczyzn i kilkanaście dzieci w wieku od 9 do 14 lat oraz 49 niemowląt.

wodniczącego Szwedzkiego Czerwonego Krzyża, który między lutym a kwietniem 1945 r. kilkakrotnie spotkał się z Heinrichem Himmlerem i Joachimem von Ribbentropem. Rezultatem tych rozmów była zgoda na uwolnienie części więźniów z hitlerowskich obozów koncentracyjnych. W specjalnie znakowanych białych autobusach z czerwonym krzyżem, najpierw tylko więźniowie pochodzący z krajów skandynawskich, potem, dzięki dalszym rokowaniom, także innych narodowości, głównie Francuzki i Polki, zostali przewiezieni z obozów koncentracyjnych do Szwecji. Część więźniów przybyła – jeszcze pod nadzorem Niemców – do Lubeki transportem kolejowym, stamtąd do Danii i następnie statkiem do szwedzkiego portu w Malmö.

Pierwsze niewielkie transporty więźniów zostały przywiezione do Szwecji w ostatnich dniach marca 1945 r. Większe pod względem liczebności zaczęły napływać począwszy od 9 kwietnia. Więźniami zajmowała się Komisja do Spraw Cudzoziemców (Statens Utlänningskommission) współpracująca z centralami w Malmö i Hälsingborgu. Pierwsza grupa licząca 288 kobiet, w większości Polek, przyjechała 28 kwietnia 1945 r. pociągami do Mal-

Położenie miejscowości Lund i Lärbo

Hr. Folke Bernadotte w rozmowie z b. więźniem KL Stutthof, dr. Bolesławem Łuczakiem (fot. Muzeum Stutthof)

Przywiezieni w okresie do 11 maja 1945 r. więźniowie pochodzili m.in. z następujących obozów koncentracyjnych i położonych w ich pobliżu filii: Ravensbrück, Sachsenhausen, Neuengamme, Dora, Dachau i Stutthof.

Po kapitulacji Rzeszy Niemieckiej, od 11 maja do sierpnia 1945 r. przybyli do Szwecji następne transporty więźniów, tym razem organizowane przez UNRRA. Znalazło się w nich 5 275 więźniów polskich (2 404 kobiet i 2 871 mężczyzn) w większości z KL Bergen-Belsen oraz niewielka grupa ocalałych z ewakuacji w rejonie Zatoki Lubeckiej więźniów obozów KL Neuengamme i KL Stutthof, którzy wyrazili chęć wyjazdu na leczenie do Szwecji. Ponad 1 300 osób pochodzenia polskiego przyjechało tu dodatkowo w ramach akcji łączenia rodzin.

Humanitarna akcja przyjęcia przez Szwecję łącznie 33 700 więźniów obozów koncentracyjnych była niezwykłym wydarzeniem w historii tego kraju. Władzom szwedzkim pomagała m.in. polska administracja konsularna w Malmö i Polska Opieka Społeczna oraz przedstawiciele poselstwa polskiego w Sztokholmie. Więźniów witano w Szwecji uroczysto i bardzo życzliwie. Zorganizowano dla nich wszechstronną pomoc socjalną i otoczono troskliwą opieką medyczną. Badania lekarskie przeprowadzano w Malmö, Hälsinnborg i Lund, skąd po krótkiej kwarantannie kierowano transporty więźniów do południowych i północnych prowincji Szwecji. Tylko w prowincjach Dalarna i Gästrikland zorganizowano dla nich ok. 200 obozów. Największy obóz kobiecy znajdował się w Doverstorp w prowincji Östergötland, męski zaś w Öreryd w prowincji Småland. Organizowano je w uzdrowiskach, pensjonatach, szkołach, hotelach, zamkach, pałacach i barakach wojskowych. W poszczególnych obozach więźniów rozmieszczano według narodowości. Ustalono zostały niektóre miejsca pobytu więźniów KL Stutthof, którzy przebywali początkowo na kwarantannie w Malmö, potem zaś w sanatoriach i obozach w Borås, Öreryd, Halmstadt, Rosjanie w Lund; Norwegów umieszczono w Rämlosa na przedmieściu Helsingborga, potem w hotelu w Mölle.

Chorych, w zależności od liczby wolnych miejsc, kierowano z reguły do szpitali i klinik, a także do tworzonej prowizorycznych szpitali w szkołach oraz innych budynkach. Pomocy ponad 3 000 chorym udzielało 126 lekarzy, 215 pielęgniarek, 50 pomocnic oraz dodatkowo 40 lekarzy ochotników. Pracę szwedzkiego personelu wspierali bezpłatnie polscy lekarze, m.in. Zofia Mączka-Patkaniowska z Krakowa – więźniarka KL Ravensbrück i Anna Paszkowska z Torunia – więźniarka KL Stutthof.

Większość osób objętych akcją Szwedzkiego Czerwonego Krzyża powróciła do zdrowia i normalnego życia. Więźniowie po ciężkich przeżyciach, powoli odzyskiwali

Przybycie więźniów KL Stutthof do Malmö 11.05.1945 r. (fot. Muzeum Stutthof)

wiarę w człowieka oraz sens życia. Nie zdołano jednak ocalić więźniów krańcowo wyniszczonych głodem, ciężką pracą i chorobami. Pozostali na zawsze na szwedzkiej ziemi. Liczbę zmarłych ocenia się szacunkowo na ok. 10% spośród przyjętych przez Szwecję, czyli na ok. 300 osób. Przywróceniu życia wracali do swoich domów kilkoma transportami do końca 1945 r. Niektórzy z b. więźniów wybrali z powodów politycznych status uchodźcy czy wyemigrowali, głównie do Wielkiej Brytanii, Kanady i Stanów Zjednoczonych.

Polskie groby w Lund

W małym miasteczku uniwersyteckim w Lund znajdował się jeden z licznych ośrodków, w którym Szwedzi zorganizowali obozy, szpitale i sanatoria dla chorych więźniów. Na miejscowym cmentarzu Norra kyrkogården pochowano 26 więźniów obozów koncentracyjnych pochodzących z Polski. Większość z nich z powodu krańcowego wyniszczenia zmarła w szpitalu w 1945 r., pozostali w latach 1946–1947. Kobiety były więźniarkami KL Ravensbrück, mężczyźni – KL Bergen-Belsen i KL Sachsenhausen.

Na cmentarzu w Lund pochowano następujące osoby z Polski:

• Bąk Antonina	1895-1945
• Chatas Kazimiera	1899-1945
• Chojnacka Józefa	1888-1945
• Dąbrowska Kazimiera	1895-1945
• Gil Bernardyna	1925-1945
• Gotofkowski Julian	1900-1945
• Hanuszt Stanisława	1894-1945
• Iwaszkiewicz Barbara	1927-1945
• Jakudowska Janina	1888-1945
• Kaczmarek Czesław	1910-1945
• Kolczarek Regina	1925-1945
• Kostrzevska Rozalia	1887-1945
• Kowalczyk Karolina	1929-1946

• Łaszczuk Józef	1925-1946
• Lewandowska Franciszka	1895-1945
• Pietrucki Piotr	1920-1945
• Remiszewska Marianna	1897-1947
• Stolarczyk Paulina	1894-1945
• Studziński Stanisław	1925-1946
• Szmalc Eugenia	1894-1945
• Szczucka Cecylia	1886-1945
• Szewczyk Henryk	1922-1945
• Wasik Stanisława	1888-1945
• Wierzyńska Stanisława	1887-1947
• Winkled Janina	1904-1945
• Zdaniewicz Stefania	1901-1945

Ponadto znajdują się tu groby 10 więźniów innych narodowości zmarłych w 1945 r.

W 1962 r. z inicjatywy b. więźniarki KL Ravensbrück hr. Ludwiki Broel-Plater powstała fundacja, której celem było upamiętnienie polskich ofiar zmarłych i pochowanych w Lund. Dzięki zebranym przez nią środkom oraz zbiorowej składce Polaków zamieszkałych w Lund, na cmentarzu wśród grobów ofiar wzniesiono pomnik zaprojektowany przez węgierskiego rzeźbiarza Zoltomę Wagner Nándora. W uroczystości odsłonięcia, która odbyła się 27 października 1963 r. wzięli udział członkowie Polonii, Związku b. Więźniów Politycznych z siedzibą w Sztokholmie, delegacja z Malmö, pastor szwedzki Blomkvist. Pomnik poświęcił ks. prałat Czesław Chmielewski – rektor Polskiej Misji Katolickiej w Szwecji, a odsłonił go i wygłosił przemówienie gen. Zbigniew Przyjałkowski – prezes Prezydium Rady Uchodźstwa Polskiego w Szwecji.

Pomnik wyobraża, stojącego na wysokim kamieniu, anioła (z niklu), który w prawej ręce trzyma gołębia z opadłymi skrzydłami – symbol niewinnej ofiary, a z lewej wypuszcza gołębia – symbol jej duszy. Przed pomnikiem położono płytę, z wykutym polskim orłem oraz napisem:

KONCENTRATIONSLAGERS.

Długoletnim opiekunem kwatery polskich grobów na cmentarzu w Lund był Antoni Wieloch – b. więzień obozów koncentracyjnych Stutthof i Sachsenhausen, sekretarz komitetu budowy pomnika.

A. Wieloch urodził się 6 października 1914 r. w Gdańsku. Jego ojciec przybył tu przed I wojną światową i wkrótce wrósł w środowisko Polonii, zostając członkiem Towarzystwa Ludowego „Jedność” i Chóru Śpiewaczego

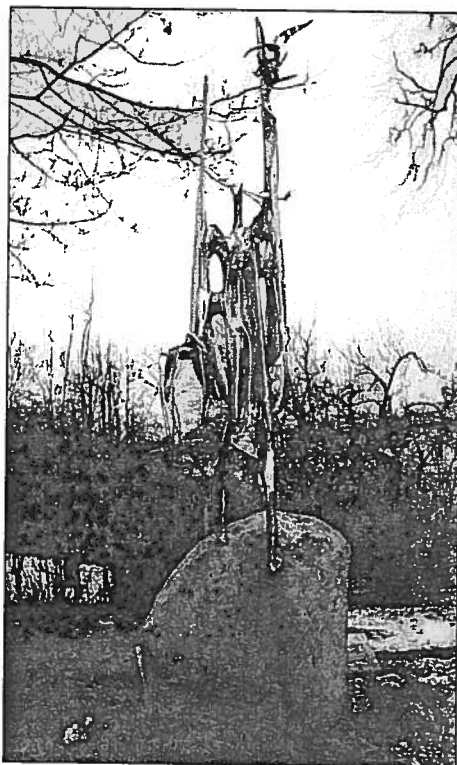
„Lutnia”. Był znanym gawędziarzem i miłośnikiem teatru. Syn Antoni ukończył Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku. Był członkiem polskiego harcerstwa, a od 1934 r. pracownikiem polskiego Urzędu Pocztowego przy ul. Heweliusza. Jako członek tajnej organizacji przeszedł przeszkolenie wojskowe w Gdyni, Tczewie i na Helu. Należał do Pocztowego Klubu Sportowego oraz chóru męskiego „Moniuszko”. Uczestniczył czynnie w życiu Polonii gdańskiej. Mieszkał na Wyspie Spichrzów, gdzie ukrył tuż przed wybuchem II wojny światowej granaty i materiały wybuchowe. Jego zadaniem bojowym było wywołanie w odpowiednim momencie pożaru na wyspie, co miało stać się sygnałem do walki dla innych polskich placówek bojowych.

Podobnie jak inni pracownicy Poczty Polskiej w Gdańsku był postawiony w stan pełnej mobilizacji. A. Wieloch pełnił dyżur w nocy z 30 na 31 sierpnia. Z powodu grożącego niebezpieczeństwa na patrolowanych przez SS-manów i policję gdańską ulicach miasta, po dyżurze odprowadził do domu koleżanki z pracy. Ocaliło mu to życie. Następnego dnia nie mógł wziąć udziału w obronie poczty, ani wykonać powierzonego mu zadania, ponieważ wcześniej rano, 1 września 1939 r., został wraz z koleżankami aresztowany.

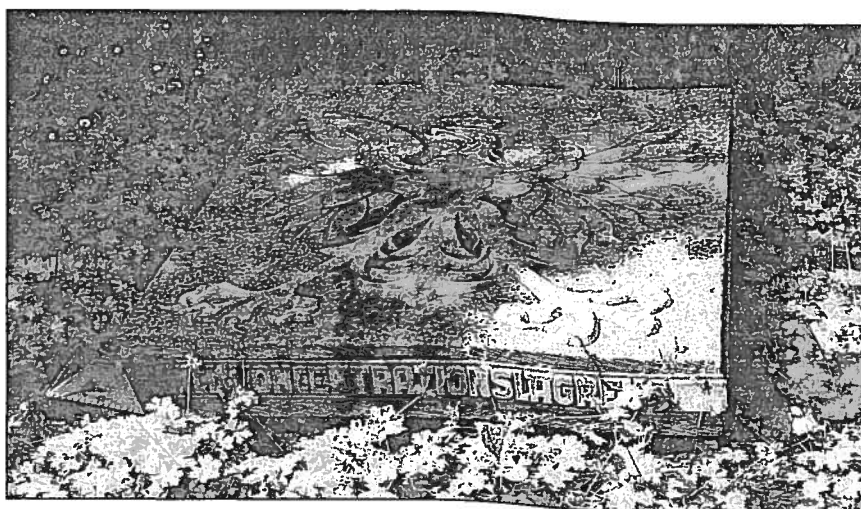
Gestapo doprowadziło ich do więzienia przejściowego dla Polonii gdańskiej w budynku Victoria Schule. 2 września 1939 r. A. Wieloch trafił do pierwszego transportu do *Zivilgefangenenlager Stutthof*. W Stutthofie widział się po raz ostatni (w kwietniu 1940 r.), tuż przed wyjazdem w transporcie do KL Sachsenhausen, ze swoim ojcem Władysławem (zwolnionym później z obozu). A. Wieloch przeżył 5 lat w KL Sachsenhausen

(oznaczony numerem 23 388), potem uczestniczył w „marszu śmierci” w kierunku Lubeki. Po wyzwoleniu przez Anglików został przewieziony transportem Czerwonego Krzyża do Szwecji. Przez długi okres był leczony z powodu nabytej w obozie gruźlicy. Później zadeklarował się jako uchodźca i pozostał w Szwecji.

Początkowo zatrudniony został przez Polski Instytut Źródłowy w Lund, którego zadaniem było zabezpieczenie dokumentacji na temat pobytu polskich więźniów w obozach koncentracyjnych. Po skończeniu studiów pracował aż do emerytury w Instytucie Astronomicznym Uniwersytetu w Lund. Także w Lund ożenił się w 1947 r. z Polką pochodzącą z Warszawy, która za działalność w organizacji podziemnej została osadzona w KL Ravensbrück i w 1945 r. przywieziona przez Szwedzki Czer-

Pomnik na cmentarzu w Lund (fot. E. Grot)

Płyta przed pomnikiem w Lund (fot. Urszula Kliszkowiak)

wony Krzyż do Szwecji. Obydwójce zaangażowali się w działalność społeczną na rzecz Polonii. A. Wieloch był członkiem Stowarzyszenia Polskich Kombatantów i Związku Byłych Więźniów Politycznych. Do końca życia szczególnie bliskie były mu sprawy polskie i środowiska Polonii gdańskiej.

W okresie stanu wojennego w Polsce został organizatorem komitetu polsko-szwedzkiego, działającego pod nazwą „Solidarność z Dziećmi Polskimi”, zorganizował kilkanaście konwojów z darami dla polskich szpitali i domów dziecka.

Życzeniem A. Wielocha i jego żony Krystyny było, aby po śmierci mogli spocząć w polskiej kwaterze na cmentarzu w Lund. A. Wieloch zmarł 30 maja 2000 r. i tam właśnie został pochowany.

Tutaj pochowano także zmarłą w 1974 r. założycielkę fundacji budowy pomnika hr. Ludwikę Broel-Plater oraz w 1987 r. Marię Kwaśniewską, pełniącą funkcję skarbnika fundacji, a w 1999 r. Marię Bożysławę Kurowską.

Warto przypomnieć sylwetkę Marii B. Kurowskiej z domu Żurowskiej, którą Szwedzki Czerwony Krzyż odznaczył medalem za współpracę w organizowaniu pomocy medycznej dla chorych więźniów. Zanim jednak trafiła do Szwecji, z początkiem września 1939 r. dobrowolnie pracowała w szpitalu wojennym na Politechnice we Lwowie. Jako członek konspiracyjnej organizacji „Ojczyzna” – „Omega” została 30 grudnia 1942 r. aresztowana wraz z matką i dwiema siostrami (ojca zamęczono na śmierć w Al. Szucha w Warszawie w 1943 r.). Najpierw były więzione na Pawiaku, potem w obozach koncentracyjnych na Majdanku i w Ravensbrück (1942-1945). Po wyzwoleniu, w transporcie białymi autobusami, przywieziono

je do Szwecji. W Szwecji M. Kurowską znano jako organizatorkę pomocy charytatywnej dla wielu rodzin w Polsce, orędowniczkę budowy pierwszego po reformacji katolickiego kościoła pw. Św. Tomasza w Lund. Za tę działalność została odznaczona przez Jana Pawła II krzyżem „Pro Ecclesia et Pontifice”. Zmarła 26 kwietnia 1999 r.

Polskie groby na wyspie Gotland

Do dzisiaj nie wiedzielibyśmy zapewne o polskich grobach na Gotlandii, gdyby Państwowego Muzeum Stutthof nie poinformował o ich istnieniu doc. dr Kazimierz Badziąg, emerytowany wykładowca Uniwersy-

tetu Gdańskiego. Podczas pobytu w Visby na wyspie Gotland (Gotlandia) odwiedził Lärbro – małą miejscowość w północno-wschodniej części wyspy. Na cmentarzu obok kościoła znalazł groby b. więźniów obozów koncentracyjnych. K. Badziąg, więzień KL Stutthof, wywieziony drogą morską i wyzwolony 5 maja 1945 r. w Klintholm – małej miejscowości portowej na duńskiej wyspie Mön, sądził początkowo, że są to groby więźniów KL Stutthof ewakuowanych do Neustadt.

Prawdopodobnie pochowani na cmentarzu w Lärbro pochodzą jednak, jak na to wskazują dwa znane życiorysy więźniów Mariana Kieliszka z Bochni i Josefa Winbergera, z obozów koncentracyjnych Neuengamme i Bergen-Belsen.

M. Kieliszek za działalność w ruchu oporu został aresztowany 20 lipca 1940 r. wraz z 29 kolegami przez gestapo w Bochni i początkowo osadzony w więzieniu w Tarnowie. Skazano go na pobyt w KL Auschwitz, gdzie (oznaczony numerem 3 541) przebywał jako więzień polityczny od 29 sierpnia 1940 r. do 10 marca 1943 r. Następnie w transporcie liczącym ok. 1 000 więźniów został

Polskie groby w Lund (fot. E. Grot)

przesłany do KL Neuen-gamme. Tam otrzymał nu-mer 18 476. Pod koniec wojny, w związku z ewaku-acją więźniów w rejon Za-toki Lubeckiej przeżył tra-gedię na statku „Cap Arco-na”, zbombardowanym 3 maja 1945 r. przez lotnic-two brytyjskie. Po wyzwole-niu, jako jeden z nielicz-nych ocalałych więźniów, skorzystał z oferty Szwedzkiego Czerwonego Krzyża. Leczony był w szpitalu woj-skowym w Lärbro. Podczas pobytu w Szwecji spisał swoje wspomnienia z poby-tu w obozach koncentracyj-nych, które złożył w 1946 r. w Polskim Instytucie Źró-dłowym w Lund. Po zakończonym leczeniu powrócił do kraju.

Natomiast zmarły w Lärbro Josef Weinberger był wię-ziem KL Auschwitz, następnie KL Bergen-Belsen. Inni więźniowie mogli też pochodzić z KL Sachsenhausen.

Na cmentarzu w Lärbro spoczywa łącznie 44 męż-czyzn zmarłych w latach 1945-1946 w miejscowym szpi-talu. Są to w większości Polacy, ponadto 9 Żydów oraz Litwini, Rosjanie, Włosi i Jugosłowianie. Dzięki infor-macjom udzielonym przez Barbarę Ahlqvist – opiekun-kę cmentarza wiadomo, że więźniów przywieziono z obozów koncentracyjnych najpierw do portu w Malmö, stamtąd część z nich wysłano do miasteczka Lund, gdzie zorganizowano m. in. szpital dla osób z chorobami płuc-nymi. Z Lundu więźniowie z powrotem trafili do Mal-mö, skąd jedną z grup liczącą ok. 400 osób skierowano w lipcu 1945 r. statkiem szpitalnym „Prins Carl” do szpi-tala wojskowego w Lärbro.

Na cmentarzu znajduje się tablica informująca o ofiarach obozów koncentracyjnych w językach: angielskim, szwedzkim i hebrajskim:

**NORTH OF LÄRBRO CHURCH THERE
IS A NUMBER OF SIMPLE GRAVES
FROM THE II WORLD WAR.
FORMER PRISONERS FROM GERMAN
CONCENTRATIONS CAMPS LIE HERE.
EMACIATED AND SUFFERING FROM
TUBERCULOSIS THEY DIED AT THE WAR
HOSPITAL IN LÄRBRO.
BEHIND A LOW HEDGE THERE IS
A SEPARATE JEWISH CEMETERY.**

[Na północ od kościoła w Lärbro znajduje się pewna liczba skromnych grobów z okresu II wojny światowej. Leżą tu byli więźniowie niemieckich obozów koncentracyjnych. Wyniszczeni i chorzy na gruźlicę zmarli w szpi-

Groby więźniów w Lärbro (fot. Kazimierz Badziąg)

talu wojennym w Lärbro. Za niskim żywopłotem mieści się odrębny cmentarz żydowski.]

Na tablicy poświęconej ofiarom żydowskim widnieje napis w języku szwedzkim:

**TILL MINNE AV VÅRA MARTYRER UNDER
NAZISMENS ÅR 1939 – 1945.**

dalej w języku hebrajskim i zakończenie w języku szwedzkim:

**MOSAICA FÖRSAMLINGEN I STOCKHOLM
RESTE STENEN ÅR 1970.**

Na żydowskich grobach Szwedzi umieścili gwiazdy, na pozostałych krzyże.

Nazwiska zmarłych w Lärbro spisał z tabliczek K. Ba-dziąg, uzupełniając je danymi z książki zmarłych. Niektó-re z nich są zniekształcone (zapisywano je fonetycznie, a nie istniejące w języku szwedzkim znaki zastępowano podobnymi, np. zamiast ł wpisywano l, zamiast å, ę, ó – odpowiednio: a, e, o, itp.).

Są to następujące osoby:

- Bagniew Pietro 1921-1946
- Bartnikowski Lucjan 1912-1946
- Cvetkovic Milan 1916-1945 (student z Jugosławii)
- Dela Jan 1914-1945
- Demitic Zuccorello 1919-1946
- Dimiter Wassilij 1922-1946
- Dimitrics Murius 1924-1945
- Dominiesak Ludwik 1913-1945 (Dominiczak, me-
chanik, ur. 13 VII 1913, zm. 25 VII 1945)
- Drobuzewski Ryszard 1921-1945 (Ryszard Drobuzew-
ski?)
- Dulczewski Stanisław 1917-1945
- Dumski Antoni 1916-1945 (Antoni Duński? szewc,
Kraków, ur. 12V 1916, zm. 7 XII 1945)

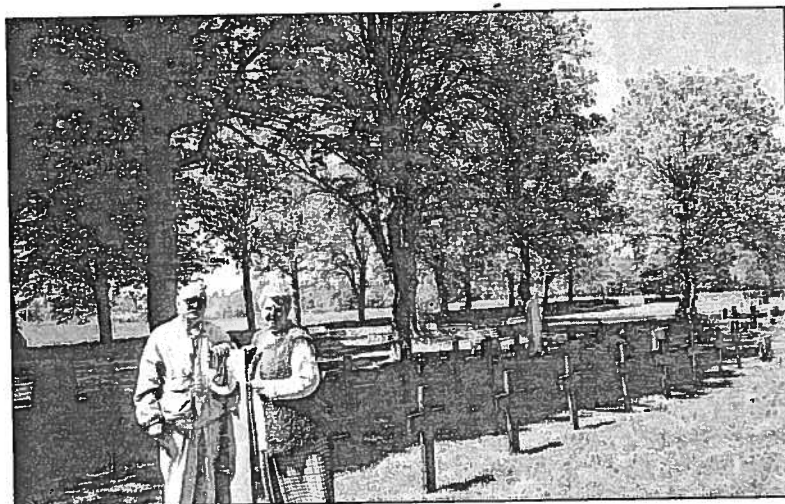

- **Gasinski Roman Henrich 1915-1945** (Gasiński?, Gasiński?, Kielce, ur. 30 VII 1915, zm. 20 VIII 1945)
 - **Głowacki Teodor 1923-1946** (Teodor Głowacki, rzeźnik, Radom, ur. 15 XI 1923, zm. 23 XI 1945)
 - **Kaizer Jozef 1926-1945** (Kraków, ur. 7 X 1925, zm. 5 I 1945)
 - **Kanafarski Piotr 1920-1945**
 - **Kruzel Josef 1901-1945**
 - **Kucharski Stefan 1920-1945** (robotnik tekstylny z Pabianic, ur. 22 XII 1920, zm. 5 XII 1945)
 - **Lazos Anthanasius 1925-1945**
 - **Mamser Stanislaw 1919-1945**
 - **Markevits Anton 1920-1945** (Antoni Markiewicz, Warszawa, ur. 23 V 1920, zm. 20 VIII 1945)
 - **Naldi Umberto 1912-1945**
 - **Niestroj Jozef 1918-1945**
 - **Osowski Maks 1909-1946** (opiekun dzieci, Czersk, ur. 1909, zm. 20 II 1946)
 - **Paczula Edward 1906-1946**
 - **Pawtowski Wlaidslaw 1915-1946** (Władysław Pawłowski?)
 - **Peruecusz Zigmund 1925-1946**
 - **Riatek Jozef 1925-1945** (Józef Białek, Warszawa, ur. 8 VII 1925, zm. 3 XII 1945)
 - **Rzsikorski Kazeimie 1925-1945** (Kazimierz Sikorski, Kutno, ur. 25 VII 1925, zm. 20 XI 1945)
 - **Semczyszyn Emil 1927-1946**
 - **Soboszik Konrad 1927-1946** (Katowice, ur. 15 II 1922, zm. 29 III 1946)
 - **Wisniewski Jozef 1916-1945** (Józef Wiśniewski)
 - **Wojeiki Tadeuz 1922-1945** (Tadeusz Wojecki? Wojewski?)
 - **Wolack Stanislaw 1922-1945** (Stanisław Wolak, muzyk, ur. 8 X 1922, zm. 23 VIII 1945)
 - **Zuchowski Marian 1922-1946**
- W księdze zmarłych wpisany jest również
- **Dalezewski Stanislaw** (Dalezewski? Dłużewski?, ur. 17 VI 1922, zm. 28.VII 1945, pochowany w Uppsali, robotnik rolny).

Zmarli wyznania mojżeszowego:

- **Charasz Abram 1926-1945**
- **Ciechanowski Abram 1925-1945**
- **Dr Cierir Henrik 1904-1945**
- **Irgang Jakob 1928-1946**
- **Opocinski Szlama 1914-1945**
- **Praszkir Izek Majer 1904-1946**
- **Rejzman Felix 1914-1945**
- **Szyper Josek 1926-1945**
- **Weinberger Josef 1913-1945**

Grobami opiekuje się Barbara Ahlqvist, mieszkanka Lärbro. Z własnej inicjatywy zorganizowała ona wystawę poświęconą martyrologii więźniów obozów koncentracyjnych, dla poinformowania społeczeństwa szwedzkie-

*Doc. dr Kazimierz Badziąg i Barbara Ahlqvist na cmentarzu w Lärbro
(fot. Katarzyna Małachowska)*

go o zbrodniach popełnionych przez hitlerowców w krajach okupowanej Europy.

Publikując te nazwiska mamy nadzieję, że zostaną włączone do zbiorowej pamięci o wszystkich, którzy w czasie II wojny światowej cierpieli w obozach koncentracyjnych i zginęli krótko po wyzwoleniu w wyniku nabytych chorób, jak i o tych, którzy nieśli im bezinteresowną pomoc.

Elżbieta Grot

Bibliografia:

1. Protokół przesłuchania świadka Mariana Kieliszka z 7 kwietnia 1946 r. nr 261, Archiwum Polskiego Instytutu Źródłowego w Lund w zbiorach Lunduniversitetsbibliotek.
2. Lista pasażerów statku „Homberg” z 11 maja 1945 r., Stad-sarkivet Malmö.
3. Badziąg Kazimierz, *Opis wizyty na Gotlandii*, Gdańsk 1997, mps.
4. Bernadotte Folke, *Koniec Trzeciej Rzeszy*, Katowice 1946.
5. Grot Elżbieta, *Rejs Śmierci. Ewakuacja morska więźniów KL Stutthof 1945 r.*, Gdańsk 1993.
6. Grot E., *Wspomnienie o Antonim Wielochu*, „Gwiazda Morza”, nr 19/2000, s. 32.
7. Grot E., *Więźniarki polityczne KL Stutthof z Pomorza w świetle archiwów szwedzkich, Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 3, Materiały sesji popularnonaukowej w Toruniu w dniach 16-17 listopada 1996 r. pod redakcją Elżbiety Zawackiej, Toruń 1999, s. 299-304.
8. Kałużński Piotr, *Polskie groby na Gotlandii*, „Gwiazda Morza”, nr 24/1997, s. 25.
9. Łakociński Zygmunt, *Folke Bernadotte i akcja Szwedzkiego Czerwonego Krzyża*, „Przegląd Lekarski”, nr 1/1968, s. 146-152.
10. Piltz Anders, Maria Kurowska, „Sydsvenska Dagbladet”, Malmö 26 maja 1999 r..
11. Ugla Nils Andrzej, *Polacy w Szwecji w latach II wojny światowej*, Gdańsk 1996.